

Михаило Стевановић

ВУК ЈЕ, И БЕЗ СИНТАКСЕ, БИО ВЕЛИКИ СИНТАКСИЧАР

Наслов који дајемо овоме што ћемо испод њега рећи много нас обавезује. Обавезује нас да, пре свега, њим казану контрадикцију образложимо, да покажемо, тј., да она то није. Да наслов по речима није контрадикција, то се не може рећи, јер је познато да Вук није писао синтаксу, нити се бавио писањем синтаксичких расправа. А то не значи ништа друго већ немање могућности да се доносе судови о ономе на чему он није радио. Па ипак, Вук нам је својим схватањима језика дао могућности да можемо стећи уверење о њему и као синтаксичару. Он је овде-онде у својој граматизи, као и у полемикама, више пута рекао: „по српскоме синтаксису” тако се каже или не каже. Понегде је узгредно и говорио о појединим синтаксичким појавама, а гдекад дао и по коју синтаксичку дефиницију успешнију од многих које су реномирани синтаксичари давали и више од једног века после њега, дакле: и у време кад се на овој лингвистичкој дисциплини већ много радило и она се већ јако била развила.

Није случајно ни што се Вукови и далеки следбеници на проучавању нашег језика, која је он вршио, приступајући овоме задатку без професионалних оптерећења традиционализмом и догматизмом, – управо у проучавању извесних синтаксичких проблема често позивају на Вука. Или још више, скоро се по правилу позивају на Вукову живу синтаксу у примени, тј. на Вуков језик, који се, једноставношћу и јасношћу, прецизношћу и народним карактером својим, нуди за утврђивање синтаксичких законитости.

Овим, наравно, не мислимо рећи да је синтакса народног језика Вукова времена, те тиме и његова синтакса, у свим појединостима остала иста од Вукових до наших дана. Познато је, напротив, а и сами смо на то указивали – на једном месту највише у својој студији *Језик у Вукову делу и савремени српскохрватски књижевни језик* (Јужнословенски филолог

књ. XXVI, 1–2, стр. 73–150) – да су се извесне и синтаксичке особине језика у његову развитку мењале. И извесних је особина у међувремену из језика и сасвим nestало. А неке су се опет сачувале у овоме или ономе његову дијалекту, али су ишчезле из књижевног језика. Мислимо на случајеве као што су, рецимо, употреба предлога *од* с генитивом за означавање припадности (*старешина од нахије смедеревске; Муж није господар од своје жене, ни отац од кћери, ни брат од сестре*) напоредо с посесивним генитивом, или употребу релативне придевске заменице *који* у алтернацији са *што* у функцији везивања зависне реченице која се односи на штогод неодређено или на садржину целе управне реченице (*Кад се одавде сасвим преселим, које мислим ако будем жив*), каквих је особина сасвим nestало, из књижевног свакако, а, колико нам је познато, и из народног језика, и сл. Из књижевног је језика до нашег времена такође nestало предлошко-падежне везе генитива с предлогом *према*, која се употребљавала у функцији одредбе места (*Кад буде према турскога шанца, а он лепо упаради војнике*) или у компаративном значењу (*Ово се исто може рећи и за Бошњаке према Османлија*) – алтернативно у оба значења са везом овог предлога и локатива (*А према Доброти на другој страни стоји Прчањ и И ова је разлика према првој врло малена*). Употреба с генитивом је остала пак у неким народним говорима као дијалекатска особина. А ово се исто може казати и о везнику *зашто* у функцији спољњег знака везе узрочних реченица с управном, који је Вук тако често употребљавао. И читаоци ће се с таквом његовом употребом код Вука срести и у овом нашем тексту.

Има, разуме се, мада не тако много, и још сличних случајева. А ови су, не баш чести случајеви, управо доказ да се наши ни писци ни испитивачи језика не одвајају олако од Вукових назора у језику и о језику.

Писац ових редова није први запазио Вуков синтаксичарски таленат и у његовој мало по чему савршеној граматички, која је и морала бити таква јер ју је још неук писао. Синтаксички су елементи код Вука давно пре нас уочени. На њих је први указао један од врло знаменитих европских филолога, Вуков највећи духовни мецена уз Јернеја Копитара – Јаков Грим (*Grimm Jakob*). У предговору свога превода Вукове *Граматики* (1824) он каже да тој књизи недостаје синтакса, али да се из ње могу добити разне значајне поуке тамо где се у њој говори о флексијама и партикулама. Тиме је он мање хтео указати на недостатак Вукове *Граматики*, а више истаћи једну позитивну страну њену, наиме позитивну страну у томе што садржи и обавештења из области језика која њом није обухваћена. И да је то значајно у њој. А сасвим је разумљиво да се данас потпуније и одређеније, па и више, може рећи. Иако је у Вуковој *Грама-*

тици, како је ради њене намене и планирано, дат само део о гласовима и део о облицима речи, – овај други њен део је прожет синтаксичким појавама, поводом којих се врло јасно, прецизно и сасвим тачно, дају одговарајућа објашњења, у којима се, управо, Вук приказује као својеврстан, па и изврстан синтаксичар.

Своју синтаксичарску оштроумност Вук је показао и пре појаве његове *Писменице*, у Рецензији бечких „Новина сербских”, која, истинна, није штампана за Вукова живота. Али ово није важно, већ је од значаја то што се из те рецензије може видети да се Вук већ у њој приказује као изванредан познавалац српског народног језика, који има сигурно осећање тога језика у више праваца, дакако и што се синтаксе његове тиче. Указаћемо на неке примере који на овај закључак наводе. У књизи у којој су објављена многа Вукова схватања о језику и књижевности¹ поред осталог читамо Вукове речи: „Србљи будући да још никакве граматике свога језика немају, зато они који пишу морају пазити на говор простага народа” (стр. 9)². „Србљи”, каже Вук, а под Србљима он подразумева прост српски народ, онај, наиме, чијег ће језика он прву граматику написати и први речник саставити, – „не кажу: *Идем у пријатеље* него *Идем у пријатеља*” (стр. 11). И сасвим тачно, разуме се, јер *ићи у пријатеље* значи што и *ићи у хајдуке*, *ићи у војнике*, *ићи у официре*, једном речју: улазити у ред оних чије име долази у акузативу с предлогом *у*. А то се овде није хтело рећи, него *Идем пријатељима у посету* (тамо где се ови налазе), у коме случају рекција глагола *ићи* захтева допуну у облику везе предлога у с генитивом. Вук је кратко рекао да не треба казати онако како пише у новинама које рецензира него како се у народу говори и тако је дао једно поуздано правило, коме се никада није могао, а ни сада не може чинити никакав приговор.

Исто тако, нешто ниже, на истој страни (11), поводом у дотичним новинама реченог: „*Онъ се на берду Симплонскомъ и ст. Берхардскомъ поставио...*” констатује: „Србљин не каже: *Он се поставио на брду*, него *Он се наместио* или *утврдио на брду*”. Вук је оштроумно осетио да се рефлексиван глагол *поставити се* не може употребити у оваквој вези;

¹ При руци нам је књига изабраних списа: Вук Стеф. Карацић, *О језику и књижевности*, Београд, 1969. И ми смо примере из Вукових полемика овде из ње узимали.

² Иако Вук у почетку није писао својом ортографијом, ми његове речи дајемо његовим реформисаним правописом, оним, наиме, који је он дао у своме *Рјечнику* (1818), да бисмо тако отклонили могуће, па и неминовне, штавише, недоумице при одређивању облика појединих речи писаних ортографијом којом се Вук служио до коначног утврђивања своје реформе...

поставити се може какав предмет на неко место, али субјекат сам себе не може нигде *поставити*. Вук је тачно осетио да је ту глагол *поставити се* несрећно употребљен место глагола *наместити се* или *утврдити се*, и то је на једноставан, њему својствен начин, рекао. Такође је једноставно, врло просто, у тој реченици, и сасвим тачно рекао да би „она прикљученија страна *отъ Швајцерске и отъ Франције* и.т.д. прави Србљин казао *из Швајцерске, из Франције* и.т.д...” указујући тиме да се у оваквим случајевима та два предлога (*од* и *из*) не могу напоредо употребљавати са истим значењем.

У својим полемикама с противницима, у рецензијама и приговори-ма на изопаченост језика у књижевним делима противника његове реформе језика и правописа, Вук је, као и у *Граматици*, говорио углавном о гласовима и знацима за њихово обележавање у писању и о облицима речи деκлинације и конјугације, а тек се овде-онде освртао на огрешења својих опонената о синтаксичку исправност, кад блаже а кад опорије. Указујући, нпр., на синтаксички дијалектизам употребе акузатива место локатива с глаголима вршења радње, односно борављења у одређеном простору, као у примерима: *Био сам у цркву, Видео сам га на пијаци* (в. стр. 70. горе наведене књиге) у својој рецензији на роман М. Видаковића *Љубомир у Јелисијуму* каже да је „сто пута горе од тога н. п. у *терговачки-ми рукама*”, па да би указао на апсурдност овакве употребе везе инструментала с предлогом *у*, које наглашавамо, нигде нема, нити ју је икада било, он у заграду додаје „(то је у множ. броју, а у једин. морало би бити у *терговачкоју рукују!*)” да иза заграде продужи: *у тимъ три кораковъ при честнихъ мислей*, што се опет не потврђује нигде у народном језику. А где би могло бити и по каквом синтаксичком правилу?

Што је он као благонаклон према оној првој вези, а наиме вези акузатива с предлогом *у* уз глаголе мировања, ово није зато што би она одговарала његовој синтакси, ни онда чак док је још допуштао да писци могу писати било којим народним дијалектом, нити ју је он, и из његове се стилизације може закључити, сматрао особином оног књижевног језика којег је граматику писао, него зато што је има у више народних говора.

Не би, каже Вук нешто даље (в. стр. 73. цитираног текста), одговарало ни синтаксису г. Добровског: „*Pomislimъ и meni*, мјесто *Pomislim и себи*; *Volju къ ничѣму не има*, мјесто *volju ни к њему не има*; *и тимъ* мјесто *и том*; *Pri честныхъ мислей*, мјесто *Pri чесним мислима*, или по словенски: *Pri честныхъ мислыћъ*”. Погрешка је у синтакси нашег језика, наводи Вук затим, и: „*Чекају на њега* мјесто *Чекају њега*; *за моћи* мјесто *да може* или *да би могао* и.т.д.” И за своје је време и у оба последња случаја био у праву, иако се први од њих за данашње осећање језика тако не може оцењи-

вати. У простонародном језику и данас је, допуштамо, ово друго обичније. А Вук је, зна се, полазио од овог језика. Међутим, у наше време ни у језику простог народа и у областима најуже основице књижевног језика није необична допуна глагола и у облику индиректног објекта уз неке праве прелазне глаголе, као у примеру, рецимо, *Припази на децу*, поред *припази децу* и сл. Па и уз сам глагол *чекати* новији наши писци допуну употребљавају и у облику неправог објекта предлошко-падежне везе акузатива с предлогом *на*. У синтакси савременог књижевног језика писца ових редова (в. *Савремени српскохрватски језик II*, стр. 411) међу примерима за усмереност, намену чега нематеријалног имену појма употребљеног у акузативу с предлогом *на* налази се као управни глагол и *чекати* поред још неколико других правих прелазних глагола: *Чекао је на прилику да каже нешто* (из Крањчевићева превода Толстојева *Рата и мира*), *Свијет је чекао на њихову ријеч* (из једног броја књижевног листа Републике за 1960) и овима врло сличан пример: *Може да замрзи на свој живот* (из *Травничке хронике* И. Андрића). А овде можемо навести и неколико пута поновљени стих у класично лепој народној песми *Косовка дјевојка – Обазре се и погледа на ме*. И у свим овде наведеним примерима с објекатском допуном глагола у облику акузатива с предлогом *на* могао би се алтернативно употребити прави објекат у акузативу без предлога, уколико у овоме последњем узуси стиха томе не би чинили сметњу, или уколико ту нема неке тешко уочљиве дистинкције у значењу. А главно је то да данас нико у језику ту не осећа преимућство једног од ова два облика над оним другим.

Сасвим друкчије стоји ствар са употребом предлога *за* уз глаголски облик инфинитива, на коју ће Вук и више пута указивати као на страну нашем језику. То ће и касније чинити граматичари нашег језика, филолози и лингвисти уопште.

Дубок смисао, и за синтаксу дакако, Вук је показао и у спору с пријатељем, али и противником, Лукијаном Мушицким када овоме, поред осталог замера, с правом свакако, што не осећа разлике између акцентиваних и енклитичних облика личних заменица, већ употребљава друге где је место употреби првих, у стиховима из *Гласа народољубца*, рецимо:

Поета, витија могу вамъ законъ
дават' ал' вы њима не.

Вук овим поводом каже: „Код њега је, дакле, свеједно: *вама* и *вамъ*, *њима* и *имъ*, *њега* и *га*, а код граматика или у српском језику, то је у смислу различно једно од другог (нав. књига, стр. 95), па продужава: Како-гођ што се доље (мисли у другом стиху) не би могло казати: *А ви им не*,

тако се ни горе (тј. у првом) не може казати: *вам*, него *вама*, зашто је овдје сила говора на мјестоименију, а не на глаголу”.

У своје *Примјечанију* на предговор Павла Соларића к Мезимцу Доситеја Обрадовића Вук каже да ни Доситеј „није сасвим погодио како би требало, н. п. мјесто *Учине међу собом друштво* Србин би казао: *удруже се*” (стр. 90). И то је сасвим тачно.

А говорећи о преводу *Шрекове свемирне историје* на српски језик од Јована Берића на једном месту истиче: „по српском синтаксису не говори се *св двома трема погледма*, него *са два три погледа*, па одмах затим продужава: „Тако се српски не говори: *преведено Јованом, начињено Павлом* и т.д. То ми говоримо, само код ствари којима се што ради н. п. *написао пером, ископао ножем, доватио руком* и т. д. *Оне* силне монархије Персијске; велики *онај* поета Омиръ: мислимо да је ово мјестоименије (*оне, онај*) овдје сувишно зашто се то у српском језику говори само онда кад је ономе коме се казује већ познато о чему се говори”. И најзад, у својој речи о дотичном преводу колико умесно толико и благим тоном изражава своју замерку речима: „Историја црквена не описује *начине Бога познати* и *служити му*, како је речено у томе преводу, него *како су људи Бога познали* и *служили му*” (стр. 100). А поводом претпоследње замерке преводиоцу, намеће нам се потреба да истакнемо како је Вук ову критику писао тек пошто је више књига прочитао, поприлично у науку о језику ушао и, што је главно, пошто је много народних песама већ био прикупио и, најглавније – две године после изласка из штампе његова *Рјечника*, у коме је показао: своје велико познавање живота, обичаја, и доста и историје свога народа, а у сваком случају – велико познавање његова језика. То се види у другој по реду од четири замерке које је учинио Берићу на његовим грешкама у синтакси, указујући на његову употребу ергативног облика вршиоца радње, тј. инструментала субјекту живих бића, који не одговара природи српског народног, а ни књижевног српскохрватског језика. Показали смо то у својој синтакси, где смо рекли о таквом облику субјекта, не само да га код новијих писаца и у савременом језику уопште нема него он није својствен ни језику народних умотворина, а нема га ни другде: ни у народном, ни у српскохрватском књижевном језику из старијих периода, из којих је Ђ. Даничић узимао примере за своју *Србску синтаксу*; пример из Његоша: *Да им покор плате Турци Ђуприлићем учињени* – објаснили смо утицајем црквеноруског, односно руског језика уопште (в. *Савремени српскохрватски језик II*, стр. 444).

Нешто је друкчије о овоме питању мислио Т. Маретић, велики иначе уважавалац Вукова језика и Вукових мисли о језику. Он у неколико деценија раније писаној синтакси, управо у делу синтаксе његове велике *Гра-*

матике и стилистике хрватскога или српскога језика (при руци нам је II издање од 1931) тамо где говори о значењима инструментала, у једном ставу (стр. 511), каже да „неки књижевници употребљавају пасивне глаголске облике”. А из примера се види да ту мисли на инструментал имена живих бића у функцији реченичног субјекта. Ово се лако закључује по примерима Н. Нодила узетим из његове *Хисторије средњега вијека* за народ хрватски и српски: *Ударио на плећа ланчиће бисерја Белизаром из Равене донесене и Теофилом истакнуту мирноћу словенску треба стегнути мало* (да не говоримо о примерима с именицом *Бог* као субјектом јер је то име посебне врсте). – О наведеним примерима из Нодила пак не би се могло рећи да су народног карактера. И, што је главно, и Маретић на почетку цитираног става каже да такве употребе у добром народном језику нема. А Вукова је синтакса – синтакса народног језика.

Вук је свакако не много после почетка рада стекао уверење да не ваља: *преведено Јованом* и сл. А то значи да се и он сам огрешио о српску синтаксу када је на својим првим књигама писао – за *Малу простонародну славено-сербску пјеснарицу* да је издана Вуком Стефановићем (1814), а за *Писменицу српскога језика* – да је написана Вуком Стефановићем Србијанцем (исте године). Сам се Вук у то уверио, и то показао, ако не пре свакако при давању насловне стране *Рјечника* (1818), који није њим скупљен и на свијет издат, него га је скупио и на свијет издао Вук Стефановић.

И разумљиво је што је Вук од *Пјеснарице* и *Писменице* до *Рјечника* толико узапредовао, не само упућеношћу у науку о језику већ и проширивањем језичке базе у току прикупљања речи за речник и великог броја народних песама, приповедака и народних обичаја, дубљим улажењем у суштину свега тога народног блага. Разумљиво је што је стекао и шире и дубље познавање језика, и могао о њему све поузданије судове давати. Он је, истина, и у самом почетку показивао изузетан урођени дар осећања језика, па и сваке томе језику својствене појединости. Али он није могао имати осећања за оно чега у томе језику нема. А није ни могло бити никаквих образаца за насловне стране књига јер никаквих књига на језику Вукових сељака, орача и говедара, српских устаника и устаничких вођа није постојало. А књиге наших писаца које је Вук имао у рукама и читао их – све су писане црквеноруским и славеносрпским језиком, па су Вуку и насловним странама једино те књиге могле послужити за образац. И отуда на насловним странама првих Вукових књига синтаксичка веза туђа српском народном језику, које ће се он кроз четири године ослободити, а ускоро потом на њу и указати као на потпуно туђу српској синтакси.

Преимућство свога и народног језика у богатству синтаксе његовим поређењем са језиком књижевника и просветних радника из кругова српског грађанског друштва, чији су се представници, сви од реда, сврстали у противнике Вукове реформе, зналачки је изложио Вук у *Одговору својим рецензентима из 1821. године*, управо у одговору на речи истакнутог између њих Старца Куцкала, по којима „ни Вук ... чисто српски не пише”. Он се, да би то доказао, питао: „Кои Србин каже: *Иошт ћемо рећи неколике врсте; пре неколике стотине година; с ону страну*; у дипломи *што е дата*”. И одговарајући сам себи на то, констатује да „треба рећи: *неколико врста, неколико стотина година, с оне стране*, у дипломи *која је дата*”. А Вук на то узвраћа са својим мишљењем: „да ово ни једно није погрјешка, као што Куцкало каже ... *У са ону страну*, ако је погрјешка само је у томе што нијесам рекао *с ону стран*’ (а то се говори какогођ и *с оне стране*. *Неколике врсте* и *неколико врста* код свију Србаља није свеједно: *неколике* значи мање од *пет*, а *неколико* значи више од *четири*; па та разлика има не само у женскоме него и у мушкоме и средњему роду, н. п. *неколика човека* (а *неколико људи*, *неколика јајета* (а *неколико јаја*), какогођ и с бројителним именима *два, три, четири*. Али Куцкало вели да то није досад никада чуо. Па јесам ли ја њему крив што он никуд даље из Сријема није ишао и што других Србаља осим Сријемаца није видјео ни чуо? А *што* мјесто *који, која, које* мора говорити и сам Куцкало (већ ако да није прави Србин), па и то не само што се говори него је много српскије” (другим речима – обичније у простог народа) „него *који, која, које*. Из овога се види да Куцкало виче на моју граматику, а није је ни прочитао, иначе би нашао о том на страни LIII читаво правило које нијесам ја начинио него народ”. Ми ћемо овде допустити себи да друкчије формулишемо ову Вукову мисао. И рећи ћемо да је он управо извео правило из онога што је народ начинио. И у томе је величина његова поред изузетног језичког дара, тј. генија његова, који му је одавна признат, а који је долазио до изражаја и у његовим судовима о синтаксичким проблемима језика када су му се наметали. А он је судове своје о језику увек износио полазећи од језика онаквог какав је он био у народу који њим говори, како у другим случајевима тако и у овима о којима у овоме ставу говоримо о сва ова три питања. Одређено: Вук је једноставно и прецизно обеснажио тврдње о његовом непознавању језика: указао је на неједнакост у значењу и функцијама неодређене заменице *неколике* (и *неколика*) и прилога *неколико*, допуштајући непознавање те разлике од стране његових критичара, као и неких говора нашег језика. А истовремено је истакао идентичност прилошких израза *с ону страну* и *с оне стране*, као и алтернативност употребе заменичког везника *што* и односне замени-

це који (која, које), и тиме је доказао колико мајсторство у вођењу научне полемике толико и способност доношења тачних судова о сложеним проблемима синтаксе.

А пазио је Вук да се, посебно у синтакси, не одвоји од народног језика. И то је као принцип у више прилика истицао. Тако у *Примјечанијама на преводе Томе Љубибратића* (на стр. 194. овде више пута навођене књиге), тамо где излаже шта писац треба да зна, Вук, између осталог, каже „да се дужан старати и трудити колико је могуће да се чува туђега синтаксиса”. И неколико реда ниже у вези с тим наводи синтаксичке нескладности, као што су: *Дао сам себи кућицу сазидати; испред моји врата; него ли десет дворни служитељи; при свем тимъ*, да поводом њих каже: „Србљи не кажу *Дао сам покрити кућу*, него *покрио сам*, да се не каже *испред врати* (зашто испред иште родит. падеж [генитив], да се не каже *десет служитељи* него *десет служитеља* (и *десет* иште родит. падеж); да се не каже *при тимъ* него *при том* (зашто *при* иште сказат. падеж. [тј. локатив], а не творит.” [инструментал]. При наилажењу на стране конструкције и погрешну употребу падежа, Вук упућује на исправност синтаксе народног језика, који је он учинио књижевним чистећи га, нарочито у каснијем времену свога рада, и од упадљивих дијалектизама, за које је употребљавао домаћи термин – *предјелне речи*, тј. речи везане за по један или више предела, а нису општенародне. Предјелним су називане и друге језичке особине, поједине везе речи, изрази, па и целе реченичне конструкције – сви дијалектизми, међу којима је било и домаћих и страних, оних мислимо који су били везани за поједине говоре у које су се пренели из неког страног језика, као што су: *Радо имати шта или кога; дати урадити што; за моћи*. Вук на њих указује као на стране нашем језику, разуме се, и узима их често заједно са домаћим језичким особинама за које сматра да не могу ићи у књижевни језик, не вршећи при том никакву систематизацију. Он тако наводи обично по реду све што не одговара општенародном језику из било које области његове: из фонологије (фонетике), морфологије, лексике и фразеологије, и из синтаксе дакако. И додаје како би требало да буде. А никад није предлагао ништа што било ко из редова његових присталица не би могао прихватити као закон. Тако, када између осталог, каже за нешто да није по српском синтаксису, он је знао зашто то говори. Онима што су знали српски народни језик и у време када се појавио Вуков *Рјечник* (1818), уколико је таквих онда било, било је јасно зашто он у Предговору (стр. VI) устаје противу: *при честних мислей; измежду њима; утврдио любовь между васъ; у свимъ его дијалектми; три четыри кораковъ; за мотъи, за чути; за учинити; за слушати; дали донети* итд.

А већ 27 година касније, када је Вук у завршетку *Писма* Платону Атанацковићу (1845), где је пренео повећи одломак из наведеног Предговора, у продужењу наставља дајући упутства писцима како треба да се односе према језику, већ је било и писаца који су добро разумели да не ваља говорити: „*Отишао у Темишвару, Изићи пред кућом; Метнуо у њедрицама; у нашим селу; на добрим коњу; по злим времену*”, него треба онако како је сасвим правилно исправио Вук. Међу овима је био први српски, и знаменити и врло признати, синтаксичар Ђура Даничић, који је много заслужан за тријумф Вукова дела, колико и Јернеј Копитар за постанак тога дела. И био је, како је познато, прво Вук васпитаник, а после значајан његов помоћник и сарадник на довршењу Вукова великог дела, на коме се опет сам изградио. И продужавалац је Вукова рада на проучавању језика. А идући Вуковим путем отишао је, како је то и време донело, даље, разуме се. Он је задужио свога учитеља, али му и дугује врло много. Сва значајна дела његова проистекла су из дела Вуковог. Поред осталих и његова *Српска синтакса* (1858). Запитаће се когод – Откуда синтакса, када Вук Синтаксе никада није писао? Он је много мање што, и сасвим узгредно, о акценту рекао. А ипак су Даничићеве студије акцената, које је овај, у размацима, преко 20 година (од 1851–1872) писао и објављивао их у Миклошићевој *Slavische Bibliothek*, Гласнику Друштва српске словесности и Раду Југославенске академије знаности и умјетности, а Српска их академија наука 1925. све заједно издала под насловом *Српски акценци* – у ствари заједничко дело Вука и Даничића, у коме је, у Даничићевој обради, одвећ је познато, дат систем акцената нашег књижевног језика, који је до данас углавном остао непромењен. И с правом се зове Вук-Даничићев акценатски систем, или још простије – Вуков акценат. С правом се, рекосмо, тако зове јер му је подлога акценат II-ог издања Вукова *Рјечника* од 1852. г., који су Вук и Даничић коначно заједнички утврђивали. А није само акценат него је много шта у нашем књижевном језику заједничко дело Вука и Даничића. Ми смо дошли до закључка да је то и наша логичка, односно синтаксичка интерпункција (в. расправу потписаног *Вукова интерпункција*. Зборник Филозофског факултета, књ. II, стр. 17–44). А колико је тек синтаксичких дефиниција у Даничићевој Синтакси потврђено примерима из Вукових дела, почев од *Рјечника* преко Вукових списа објављиваних у његову забавнику Даници, па грађе за историју, граматичких и полемичких списа, етнографских и др. до безбројног мноштва примера из народних умотворина Вукових. А срећемо се овде-онде код Даничића и са позивима на Вукове синтаксичке судове. Ово, и једно и друго, и код свих следбеника Даничићевих у писању синтаксе – све до најновијих.

Колико је оштро чуло синтаксичара имао, Вук је испољио на више места у својој граматичици. Тамо, рецимо, где говори о енклитичним облицима заменица *ми* и *ти* и истиче разлике у значењима, боље рећи у нијансама значења: датива посесивног, датива комоди, етичког датива (интересовања) и њима сличног датива који, како Вук каже „готово ништа не значи” (стр. I Предговора *Рјечнику*). И доиста не значи у границама семантике. Али, додаћемо, није без икаквих функција. Није без ових, мислимо, у ритму језика. А сва се наведена значења сучељавају, и међусобно мешају да их неки и најновији синтаксичари једно другим замењују. И није их свакад лако разграничити. А у примерима, као што је стих из народне песме: *Јеси л’ ми се уморила, мајко? врло је тешко искључити било које од наведених значења, иако би се, у било којем од ових значења да је употребљен, тај датив могао изоставити из овога стиха и сродних му реченица. Зато је Вук, као синтаксичар управо, могао рећи да „готово ништа не значи”.*

Није мање слуша, синтаксичког мислимо, испољио Вук за елиптичност и дефектну реченицу својствену употреби у народном језику, као у примерима неизрицања одговарајућег облика личне заменице уз заменицу *што* у везничкој функцији када се ова употребљава алтернативно с односном заменицом *који*, као у примерима: „*човјек што је био код мене; жена што смо је видјели; вино што смо га пили; човјек што смо код њега ноћили; човјек што су му коња украли; човјек што смо га данас видјели; човјек што смо дошли с њим; столица што се на њој сједи; перо што се њим пише* и т. д.” Вук је, пре свега, открио услове под којима је ова алтернација могућа (в. *Граматику* у Предговору *Рјечника*, стр. LIII). И самим тиме је, како би се у стилизацији и терминологији конкурсâ рекло, стекао знатан број поена у оцени његова синтаксичарског талента. А затим је у две узастопне напомене (на истој страни) рекао – у првој: „Када се говори о бездушним стварима, онда се у мушком и средњем роду *га* и у женском *је* (а то ће рећи акузатив личне заменице 3. лица) може изоставити: *нож што смо данас купили; да ти платим чашу што сам данас разбио... и т. д.*” А у другој: „Код оваквије ријечи којима се што ради, често се изоставља оно *њиме* (*њим*) и *њоме* (*њом*) н. п. *брус што се бритва оштри; лопата што се жито вије; гвожђе што се кашике дубу* и т. д.”

Покољења каснијих граматичара-синтаксичара прихватила су ова Вукова правила, као и скоро сва друга уосталом. Ја лично у својој Синтакси (в. *Савремени српскохрватски језик*, књ. II, ст. 860) рекао сам да у језику новијих писаца нисам наишао само на ову елипсу у инструменталној синтаксичкој позицији, ни чуо је нисам нигде у градског становништва,

док ми је познато да се она и данас среће у говору сеоског живља. Њу је Вук управо тамо нашао, па за њену употребу и синтаксичко правило дао.

А и у *Писменици* је о појединим питањима Вук расуђивао као разборит човек и, у сваком случају, изузетно талентован синтаксичар, који је знао да свакад „треба окренути уво народном говорењу” (стр. 29), из кога се уверио да се *два* у мушком и средњем роду не мења по падежима, него је на мјесто тога свуда обично у мушком роду *двоица*, н. п. *два господара* род. [генитив] *двоице господара*, а у средњем роду преобрази се основно име *два* у самостојно *двоје* н. п. *два јунета...*”

Потврду оправданости мишљења о значају Вука синтаксичара ми налазимо понајвише у ономе што је он рекао о глаголским системима, управо у његовим судовима о појединостима из ове области синтаксе. А он је у Предговору *Рјечника* написао један кратак трактат *О глаголу* (стр. LIII–LVII), у коме је изложио зрела своја расуђивања о тим очевидно врло сложеним проблемима језика. И може се рећи да је већ тада уочавао где треба тражити суштину њихову. Он је запазио релативну многобројност облика претериталних глаголских времена за прошлост, која обухвата цео временски период пре времена у коме говоримо, а четири су глаголска временска облика која се употребљавају за означавање процеса везаних за тај период. Вук је, обдарен и разборит колико је био, схватио да у значењу појединих од тако великог броја глаголских времена ваља тражити и нешто друго, а не само означавање прошлости. И он је то нашао у значењу полупрошавшег времена (имперфекта) и изразио у изузетно успелој дефиницији значења овог облика, датај у *Писменици*, према којој он „показује да је дјело глагола јошт трајало кад је нешто друго настало, н. п. ја говорих, а он дође”, којој недостаје можда једино то што место *настало* у њој није речено *било*, али којој, по концизности и тачности, ниједна од многобројних досадашњих дефиниција имперфекта бројних синтаксичара, и граматичара уопште није равна. А успешношћу се од Вукових дефиниција значења глаголских времена, па и од ове, може издвојити још дефиниција његова значења *футура I*, по којој ово време „показује да делање или страдање јошт није настало, али ће заиста настати, н. п. Ја ћу говорити; он ће писати; ми ћемо чути и пр.” (Обе ове дефиниције в. на стр. 51. и 52. *Писменице*). Ову последњу успешном чини уношење у њу прилога *заиста* у значењу *стварно*. И наш суд о њој другим није потребно поткрепљивати.

Са слухом синтаксичара који је имао, запазио је Вук посебности и у значењу других неких глаголских времена: презента, нпр., да означава и прошле радње, одн. стања; и аориста да се њим означава оно што значи термин (скоропрошавше време) који Вук за њега употребљава, а

то је време које непосредно претходи времену у коме се говори, како ми данас обично кажемо. Није успео само да открије како се с временом говорења на известан начин поистовећује и време у прошлости на које се мисли или се на неки начин и обележава, оно исто, значи, што допушта и употребу презента за излагање прошлих догађаја. И услед тога су му дефиниције временске употребе оба ова облика непотпуне. Али зар су потпуне и код синтаксичара петог колена Вукових следбеника? Па и давнопрошлом времену (плусквамперфекту) Вук даје тачну дефиницију, којом се једноставно каже да оно означава „још давнију радњу” од оне што се казује перфектом, што се њом, у ствари, каже оно исто што и данашњом дефиницијом: да, наиме, означава радњу која је претходила некој такође прошлој радњи.

Вуку синтаксичару није промакла незапажена или начинска (модална) употреба времена, не бар таква употреба презента, него поводом ње каже: „ђекоји књижевници мисле да је употреба садашњег времена у случајевима као што је да дођем... будуће вријеме, али у нашем језику заиста није... него је садашње вријеме које се највише употребљава у наклоненију (начину) сослагателном и у приповиједању, н. п. *ако дођем; да запјевамо; кад нађем; устани нека он сједне; стани да ти кажем*” (*Српска граматика* у Предговору *Рјечнику*, стр. LIV) – све, дакле, у модалној употреби за означавање нереализованих радња. За овима он наводи примере приповедачког презента. Вук, дакле, у својој *Граматници* говори о све три категорије употребе глаголских времена. А проћи ће пуних сто година после Вука да се у нашој науци о језику почне говорити о категорији модалне употребе времена. Први је некако посредним путем такву употребу открио Август Мусић у својој расправи *Значење перфективнога презента у негативним питањима у хрватском или српском језику* (Јужнословенски филолог књ. I, стр. 27–34) у волунтативним реченицама. А затим је А. Белић, цело четврт века иза тога, такође у једној расправи (*Прилози учењу о употреби времена у српскохрватском језику*. Јужнословенски филолог, књ. XVII, 179–189) говорио о три различне категорије глаголских времена: правој временској (индикативној), релативно временској и модалној. И ту ће своју трокатегоријску употребу времена Белић јасно изложити у значајној својој књизи лингвистичких испитивања (*О језичкој природи и језичком развоју*, стр. 355–411, Београд, 1941). А оба ова врсна филолога и лингвиста наша двадесетих година нашега века пишу по неколике запажене студије о употреби времена у српскохрватском језику, али не говоре у њима о модалној употреби њиховој. Вук, значи, више од једног века пре него ће оне постати предмет правог проучавања уочава и јасно истиче разлике у значењу између једне, друге и треће ове категорије употребе презента.

Осим тога, Вук је у реченом трактату о глаголу, као делу његове и иначе мале *Српске граматике* у Предговору *Рјечника*, на свега четири странице, изложио свој поглед и на друге глаголске системе. И о свакоме је, иако просто и кратко, расправљао као учен лингвист, зрело и тачно углавном. Поред изнетог његова гледишта о систему времена, ту нарочито пада у очи и Вуково мишљење о систему глаголског рода (diathese) и класификацији коју је сам усвојио копирајући и у томе словенску граматику, на коју се при изради своје Писменице угледао. Али је он ипак и у самој *Писменици* ту класификацију оценио као неосновану, бесмислену и излишну према томе (в. стр. 48). А касније је у својој *Граматици*, у реченом трактату о глаголу (стр. LIII) изрично казао да ова класификација, он је назива разделеније, глагола „готово ништа не вриједи”, зато управо што се заснива на морфолошкој концепцији, неприменљивој на наш, као уосталом ни на друге словенске језике, у које је механички пренета из старих индоевропских језика који су за сваки други род (за актив, пасив и медиј) имали и посебне облике. Он је и овде на примерима показао оправданост свога мишљења. Па, и поред тога, и више Вукових следбеника, и великих његових уважавалаца, међу њима и неки врло познати филолози и лингвисти, до наших дана су остали у понечему приврженици те концепције, с којом су, учећи о глаголском роду, у своје учењу излагали и извесне заблуде као научне истине.

Када се и ово узме на ум, заједно са свим што смо овде рекли о Вуковим синтаксичким опсервацијама, мислим да се о њему с правом може рећи да је био и велики синтаксичар.